

документів, у тому числі і “Конвенцію про біорозмаїття”, положення якої співзвучні з висловами Каразіна: “Но человек на то сотворен, чтобы охранять равновесие сил на земном шаре, чтобы украшать своё временное жилище, чтобы содержать в порядке и в должности друг к другу бесчисленные роды растений и животных” [1].

Висновки. Отже, Василь Назарович Каразін – один з фундаторів сучасної географічної науки. Талановитий вчений, який досліджував наш рідний край, він зробив величезний внесок у розвиток багатьох галузь життєдіяльності. Йому належить ініціатива створення Харківського університету – однієї з кращої навчальної та наукової установи країни, яка і по сей день займається цікавими корисними дослідженнями навчаючи тисячі “каразінців” вірній справі.

Список використаних джерел

1. Болебух А. Г., Куделко С. М., Хрідочкін А. В. Василь Назарович Каразін. Монографія / Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; А. Г. Болебрух, С. М. Куделко, А. В. Хрідочкін. – Х.: Видавництво “Авто-Енергія”, 2005. – С. 119–137, 246–250, 260–266.
2. Василь Назарович Каразін – видатний громадський діяч, просвітител, науковець: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – С. 110–124.
3. Василь Назарович Каразін в оцінках сучасників та нащадків (до 225-річчя з дня народження) / Укладачі: Б. П. Зайцев, С. І. Посохов, В. Д. Прокопова. – Х.: Бізнес Інформ, 1998. – С. 6–14.
4. Біографія. В. Н. Каразін: [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/our_university/karazin/karazin_about.

УДК 910.4 (091)

ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПОДІЛЬСЬКИХ ТА ВОЛИНСЬКИХ ЕПАРХІАЛЬНИХ ВІДОМОСТЕЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СЬОГОДЕННЯ

Тетяна Холковська

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського,
Україна, 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32,
e-mail: kholkovska@gmail.com

Нові геополітичні реалії, що склалися в Україні після здобуття державної незалежності, активізували процеси духовного відродження. У цій справі важливе місце належить краєзнавству, яке сьогодні переживає справжній ренесанс. Координаційним центром краєзнавчого руху в державі з березня 1990 р. є Всеукраїнська спілка краєзнавців, яку очолює академік П. Т. Тронько [51, с. 10–15]. Все ширше розгортається робота на місцях. Краєзнавчий рух, як і у 20-ті роки ХХ ст., набув масового характеру.

Разом з тим, на тлі краєзнавчого ренесансу, що відбувається в Україні, простежується тенденція до значного відставання побудови теоретичних засад краєзнавства від нагромадження емпіричного матеріалу, спостерігається невідповідність між масштабністю краєзнавства як суспільного явища та рівнем його наукового узагальнення. У зв'язку з цим перед дослідниками постають невідкладні завдання подальшої наукової розробки загальної теорії краєзнавства, більш глибокого опрацювання теоретико-методичних засад окремих структурних елементів краєзнавства, зокрема географічного [42, с. 20].

В силу відомих історичних обставин протягом кількох століть історія української географії, як і інших наук, розглядалася лише в контексті історії “єдиної і неподільної” – спочатку у складі Російської імперії, згодом – СРСР. Історія української географічної науки

вивчалася лише з промосковських великодержавних позицій. Вважалося, що фундаментальними дослідженнями, до яких відноситься й історія науки, повинні займатися лише в наукових центрах Москви та Ленінграда. Вченим з "окраїн" відводилась роль збирачів відповідного допоміжного матеріалу [32, с. 8].

Дослідження історії географічного краєзнавства і становлення його як самостійної галузі знань – надзвичайно актуальне завдання сьогодення. Необхідність побудови нової парадигми цієї галузі знань вимагає переоцінки її виникнення з позицій сучасного рівня розвитку географічної науки. Сучасна підвищена зацікавленість географів до розвитку географії, географічного краєзнавства, географічних досліджень та ідей в Україні – це не тільки становлення історії науки, але і спокута, як справедливо зазначає професор Г. І. Денисик, повернення боргів та очищення совісті [32, с. 9].

Професором О. І. Шаблієм сформульовані основні напрями дослідження історії розвитку національної географічної науки. На думку вченого історія географічної науки повинна охоплювати такі напрями: розкриття історії формування української національної географії в контексті світової й європейської науки, здійснення її наукової періодизації, відображення внеску українських вчених у розвиток національної і світової географічної науки [52, с. 445]. Треба зазначити, що важливу роль у становленні української географії, а особливо краєзнавства такого регіону як Поділля, відіграли саме польські вчені.

Важливою подією на цьому етапі було видання Подільських та Волинських єпархіальних відомостей. В свій час саме у цих виданнях були надруковані найбільш цікаві, прогресивні ідеї та фактичні дані про Подільський край. Причому публікувались там не лише українські краєзнавці, але і вчені інших національностей, зокрема й поляки.

За відсутності на Поділлі академічних установ і вищих навчальних закладів, ініціатором й організатором місцевого краєзнавчого руху та регіональних досліджень виступила церква, її семінарії, духовенство.

Саме єпархіальна влада першою зрозуміла всю важливість, доцільність і перспективність створення та діяльності під своїм контролем краєзнавчих товариств і осередків. Хоча церква при цьому ставила прагматичну мету – звести діяльність науковців і краєзнавців до конфесійних завдань, проте життя постійно вносило свої корективи й виводило дослідників на широкий простір вивчення громадянської історії, активізації їх до участі в суспільних рухах, у цьому випадку, краєзнавчому.

Велике значення надавалося друкованим органам – "Єпархиальным відомостям", які з дозволу Синоду стали виходити в Кам'янці-Подільському з 1 січня 1862 р. і до кінця 1905 р. й називались "Подольские єпархиальные ведомости". "Волинские єпархиальные ведомости" видавались в Кременці з вересня 1867 по 1918 р.

Одним з головних призначень цих періодичних видань було створення історико-статистичних описів єпархій, їх церков і парафій, населених місць та опублікування кращих таких нарисів.

Реалізація цього завдання полегшувалась тим, що редакторами часопису були визначні подвижники досліджень історії, культури та духовності краю, організатори краєзнавчого руху. Першим редактором "Волинских єпархиальных відомостей" був професор Волинської духовної семінарії М. І. Петров (1840–1921) – видатний український історик, літературознавець, дослідник Київщини, Волині й Поділля. Загалом, за півстоліття часопис опублікував майже 200 статей, розвідок, матеріалів з історичного краєзнавства, авторами яких були, у переважній більшості, священники або викладачі духовних навчальних закладів Волинської губернії.

Яскраве сузір'я талановитих редакторів, які відкрили доступ до неофіційної частини видання усім бажаючим для публікації історичних та документальних досліджень, описів, нарисів і повістей, перетворило "Єпархиальные ведомости" спочатку в головний осередок, а згодом – в основну опору краєзнавчих товариств, завдяки чому вони стали унікальним явищем і базою формування та розвитку наукового регіонального дослідництва та його популяризації.

наук
місію
своєр
людн
викли
дослі
ськог
повіт
часоп
Він о
стат
м. Хм
коми
та на
культ
ників
бачил
належ
на за
десят
факт
сумлі
стат
систе
лынс
може
ного
керів
М. І. Я
друку
і в на
XIX –
істор
грунт
сього
регіо
графі
лідни
геогр
завда
і пра
1.

Зокрема, в період із січня 1862 по липень 1865 р., в умовах відсутності в губернії науково-громадських товариств, “Подольские епархиальные ведомости”, взявши на себе місію розвитку регіональних досліджень, стали головним організатором краєзнавчого руху, своєрідним клубом для місцевих пошуковців. За кілька перших років у часописі було оприлюднено 32 історико-краєзнавчі описи, нариси з історії міст і сіл, церков і парафій, котрі викликали значний інтерес громадськості до минулого своєї землі, активізували регіональне дослідництво.

З-поміж них привернули увагу історико-статистичні описи містечка Ладижина Гайсинського повіту Є. Струмінського, сіл Хрустового Ольгопільського та Лядави Могилівського повітів А. Литвиновського та В. Стефановського тощо. Проте найбільш активним дописувачем часопису на ґрунті дослідження історії Поділля виступив тоді М. Орловський (1807–1887). Він оприлюднив на шпальтах епархіального часопису протягом 1862–1882 рр. 41 історико-статистичний опис міст і містечок, в тому числі Вінниці, Летичева, Літина, Проскурова (нині м. Хмельницький), Меджибожа, Ольгополя, Смотрича та ін.

З 1876 р. як додаток до “Подольских епархиальных ведомостей” виходять “Труды комитета для историко-статистического описания Подольской епархии” – збірники наукових та науково-популярних праць з історії, етнографії, археології, етнології, фольклору й культури загалом. “Труды” видавались до 1916 р. і загалом їх вийшло 12.

Так само був відкритий для публікацій історико-краєзнавчих матеріалів місцевих дослідників епархіальний часопис сусідньої Волинської губернії. На шпальтах цього видання побачили світ зібрані раніше відомості з історії та старожитностей Волині. Провідне місце тут належало публікаціям А. Сендульського (1830–1882). На початку 1860-х років, відгукнувшись на заклик епархіального начальства, він розпочав збір відомостей та оприлюднив кілька десятків історичних нарисів про населені пункти Волині. У всіх працях автор подав цінні фактологічні матеріали про наявні там старожитності, їх ґрунтовний опис свідчить про сумлінність і скрупульозність А. Сендульського при вивченні історичних пам’яток. Історико-статистичними описами багатьох населених пунктів Волині він заклав основи подальшого систематичного вивчення й висвітлення її минувшини та пам’яток.

Таким чином, підсумовуючи діяльність “Подольских епархиальных ведомостей” та “Волинских епархиальных ведомостей”, аналізуючи видані там історико-краєзнавчі матеріали, можемо констатувати, що вони відіграли важливу роль у становленні та розвитку історичного краєзнавства та регіональних досліджень на Поділлі та Волині. На їхніх шпальтах під керівництвом талановитих редакторів М. П. Троїцького, Є. С. Струмінського, О. Я. Павловича, М. І. Яворовського, Ю. Й. Сіцинського, М. І. Петрова, А. Сендульського, М. Теодоровича та інших друкувались матеріали з регіональної історії та географії, які не втратили своєї актуальності і в наші дні.

Епархіальні часописи засвідчують, що духовенство Поділля і Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. виступило головною інтелектуальною рушійною силою в організації історико-краєзнавчих і регіональних досліджень рідної української землі, в створенні підґрунтя для сучасної вітчизняної науки і культури.

Отже, наукове географічне краєзнавство, враховуючи досвід дослідників, їх здобутки, сьогодні набуває конструктивних рис, пов’язаних з вирішенням важливих глобальних та регіональних проблем розвитку держави. Головними з них є: відтворення історико-географічної пам’яті народу, повернення в науковий обіг спадщини видатних географів, дослідників і літописців рідного краю, вивчення і популяризація внеску вітчизняних учених-географів, краєзнавців, мандрівників та зарубіжних дослідників України. Реалізація цих завдань сприятиме подальшому розвитку краєзнавства, підвищуватиме його соціальну роль і практичну значущість у справі національно-культурного відродження України.

Список використаних джерел

1. Денисик Г. І. Основні етапи розвитку географії в Україні / Г. І. Денисик // Географія та основи економіки в школі. – 1998. – №1. – С. 6–9.

2. Костриця М. Ю. Українське географічне краєзнавство: теорія, історія, постаті, практика / Микола Юхимович Костриця. – Житомир: Косенко, 2006. – 443 с.
3. Тронько А. П. Краєзнавство в системі АН УРСР / А. П. Тронько // Вісник АН УРСР. – 1990. – №11. – С. 10–15.
4. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. – Львів: Львівський університет імені Івана Франка, 2001. – 774 с.

УДК 911.3

НОВА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ: ПРОБЛЕМИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Ірина Гукалова

Інститут географії Національної академії наук України,
Україна, 01030, м. Київ, вул. Володимирська, 44,
e-mail: geo-ins@kiev ldc.net

Криза 1990-х рр. та остання фінансово-економічна криза кінця першого десятиріччя 2000-х рр. значно загострила ті проблеми соціально-економічного розвитку України та її регіонів, які назривали протягом набагато більшого періоду. Науковці починають переконуватися у тому, що концепція полюсів (ареалів) росту поступово заміняє стратегію континуального розвитку національних економік і світового господарства, окремих видів діяльності, включаючи навіть сільське господарство. Останнє, до речі, відіграло і продовжує відігравати свою роль головного "амортизатора" при загальному зниженні рівня життя населення, як сільського, так і міського. Важко уявити, яким би був масштаб справжньої бідності і соціального невдоволення в Україні, особливо в 1990-х рр., якби у людей не було присадибних ділянок, допоміжних особистих господарств, дач, а отже – можливостей сільськогосподарського виробництва і самозабезпечення населення продуктами харчування. Але сучасне українське село знелюднює, селяни інтенсивно рухаються у напрямку найбільших міст, займаючи там вільні робочі місця. В свою чергу, міські жителі, особливо з вищою освітою, починають конкурувати за найбільш кваліфіковані і статусні позиції, шукаючи пропозиції не тільки в Україні, але і за її межами. Мусимо констатувати факт, що величезна площа України, доволі висока міграційна (а також соціальна, професійна) мобільність її населення йдуть поруч з явним дефіцитом простору задоволення його потреб. Ми часто кажемо про те, що для збалансованого розвитку України та її регіонів бракує відповідних законів, фінансових ресурсів – це дійсно так. Але загроза сьогоденного дня – це зростаючий дефіцит людського (у т. ч. інтелектуального) потенціалу. Йдеться не тільки про демографічні і міграційні втрати, йдеться про соціальний контекст формування способу та якості життя населення, чим визначаються серйозні зрушення в економіці, територіальному поділі праці як в Україні, так і в інших країнах світу.

Те, що відбулося в суспільстві за останні декілька десятиріч, можна назвати соціокультурним, технологічним або ціннісним стресом, наслідки якого не до кінця усвідомлені. "Шоковою" хворобою і відповідною терапією виявилися охоплені як виробництво, інфраструктура, так і всі сфери життя людей, адже напруга від зміненого середовища, почуття невпевненості, втрата старих ролей і пошук нових, труднощі психологічної адаптації і зміна самого способу життя породили невідомі раніше виклики. І ось саме на цій ниві слід віддати належне спробі географів по-новому осмислити роль всіх складових сучасної суспільної географії, побачити взаємовплив економічних, демографічних і культурологічних параметрів у прив'язці до конкретного соціального середовища.